

Prof. zw. dr hab. Franciszek Piontek*

Aksjomat „Człowiek najwyższą wartością w świecie przyrody” podstawą ładu strukturalnego i ładu w nauce**

ZAŁOŻENIA WSTĘPNE

1. Wymieniony aksjomat przyjmujemy niezależnie od jakiejkolwiek religii. Obejmujemy nim każdego człowieka. Różne religie w odmienny sposób oświeclają ten aksjomat, ale ta kwestia nie stanowi przedmiotu naszych rozważań.

2. Przyjęty aksjomat jest aksjomatem podstawowym.

Jego odniesienie jest bardzo szerokie. Można zatem przyjąć hipotezę, że *stanowi on podstawę dla kształtowania ładu strukturalnego*. Istotnym narzędziem kształtowania ładu strukturalnego jest nauka. Ze swej natury jest ona ukierunkowana na kształtowanie świadomości.

Od świadomości – która w świecie obfitości dóbr postrzegana jest jako towar ekonomiczny i deficytowy – zależą wybory egzystencjalne człowieka i jego działania, w których ukazywany jest cel i sens ludzkiego istnienia i działania. Te właśnie wybory warunkują kształtowanie ładu strukturalnego. Stąd nasze rozważania dotyczą podstaw nauki, ze szczególnym uwzględnieniem *ekonomii*, która jako nauka szczegółowa uzurpuje sobie prawa do kształtowania *rozwoju* – w myśl twierdzenia: *być kształtuje świadomość*.

3. O Sokratesie opowiadają anegdotę, z której wynika, że – w rozmowie z jednym ze swoich uczniów, który chciał mistrzowi powiedzieć coś o drugim uczniu – sformułował kryteria dotyczące informacji, a można przyjąć także – każdego wykładu. Są nimi:

- kryterium konieczności:
 - należy mówić krótko i zwięźle;
- kryterium prawdziwości:
 - należy przekazywać prawdę i wskazywać drogi prowadzące do jej poznania;
- kryterium dobra:
 - w naszym wykładzie tym dobrem jest wpisanie *osoby ludzkiej*, jej godności w naukę, a tym samym w ekonomię.

* Prof. zw. dr hab. Franciszek Piontek, doktor *honoris causa* Katolickiego Uniwersytetu w Rużomberku, kierownik Katedry Teorii i Programowania Rozwoju, Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej.

** Niniejszy artykuł był wykładem wygłoszonym na uroczystości nadania tytułu i godności, w dniu 16.09.2008 r. (z drobnymi zmianami).

Wpisywanie *godności osoby ludzkiej* w poszczególne dyscypliny nauki jest misją Katolickiego Uniwersytetu w Rużomberku, a w myśl art. 30 Konstytucji RP powinno być także misją każdego Uniwersytetu w Polsce.

– pobudzenie do refleksji i nawiązanie więzi personalnych z Szanownymi Czytelnikami.

UZASADNIENIE WYBORU TEMATU

Historia dowodzi, że *ekonomia* zawsze interesowała się człowiekiem (kapitałem ludzkim):

- w okresie niewolnictwa – intensywniejszym wykorzystaniem siły roboczej, zasobów pracy, czynników produkcji;
- na etapie wysokich technologii:
 - eliminowaniem człowieka z procesu wytwarzania (odpad) – w imię maksymalizacji efektywności ekonomicznej,
 - kształtowaniem *wzorowego konsumenta* – przez marketing i modele nieograniczonej konsumpcji.

Stąd pytanie: czy dla współczesnej ekonomii – w procesie gospodarowania – człowiek jest podmiotem, czy tylko przedmiotem? Potrzeba odpowiedzi na to pytanie uzasadnia wybór tematu niniejszego wykładu oraz przyjętych założeń wstępnych.

Kiedy człowiek może pełnić – w procesie gospodarowania – funkcję podmiotu? Odpowiadamy:

- 1) kiedy jest przygotowany do dokonywania wyborów egzystencjalnych, tzn. wyborów, które są zgodne z celem i sensem ludzkiego istnienia i działania;
- 2) to z kolei – jak już wspomniano – zależy od tego, jak jest ukształtowana jego ŚWIADOMOŚĆ;

3) świadomości nie można kształtować z pominięciem AKSJOLOGII i DEPOZYTU NIEZRELATYWIZOWANYCH WARTOŚCI.

Należy podkreślić, że o zagospodarowanie ŚWIADOMOŚCI człowieka – tego towaru deficytowego – walczą z jednej strony *ekonomia*, a z drugiej psychologia, pedagogika i inne nauki szczegółowe oraz biznes i politycy.

Stąd potrzeba ukierunkowania rozważań na pytania o aksjologię.

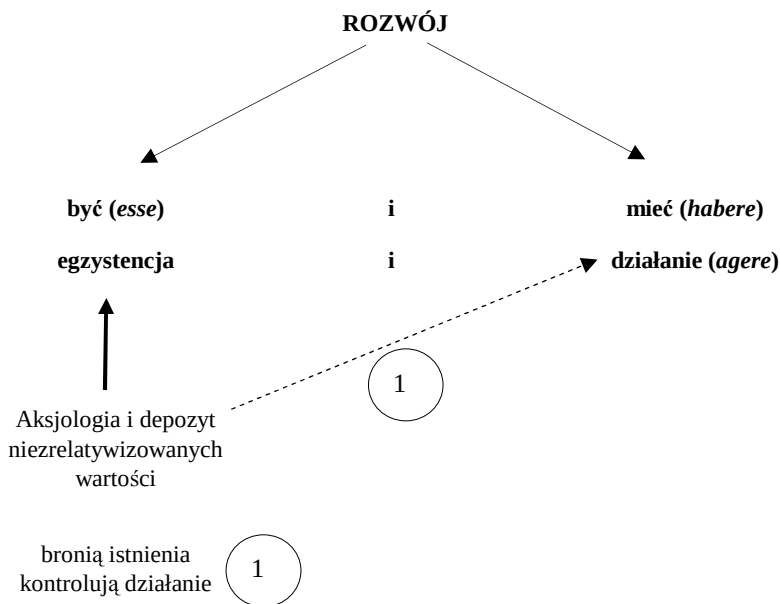
REFLEKSJA NAD AKSJOLOGICZNYMI PODSTAWAMI NAUKI, A W TYM EKONOMII

Kwestia I: Co to są aksjomaty i jaki jest ich sens?

- Aksjomaty – to twierdzenia oczywiste, podstawowe, których się nie udowadnia. Przyjmuje się je albo odrzuca, ale pytaniem jest: czy bez konsekwencji i bez odpowiedzialności?

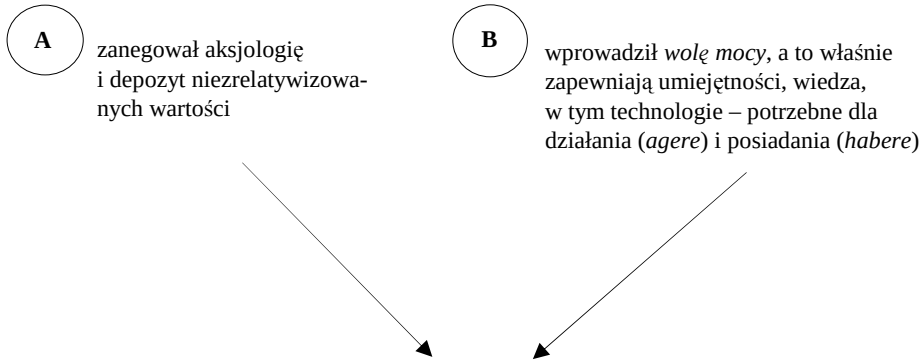
- Aksjomaty – w procesie rozwoju – bronią egzystencji człowieka (być – *esse*); w odróżnieniu od wiedzy, która ukierunkowana jest na działanie (*agere*). One wskazują drogę do poznania prawdy; *pomagają znaleźć sens i cel ludzkiego istnienia i działania*.

Rozwój jest kategorią podstawową. Za B. Piontek rozwój definiujemy jako *przechodzenie od form mniej doskonałych do doskonalszych, podporządkowane godności człowieka i spełniające kryteria wynikające z aksjologii i depozytu niezrelatywizowanych wartości*. Ale kategorię rozwój można zapisać inaczej:

Kwestia II: aksjomaty w nauce:

- 1) Do XVIII wieku – na Zachodzie i Wschodzie – nauka rozumiana była jako intelektualny, moralny i duchowy rozwój jednostki (człowieka), droga do oświecenia i mądrości. Umiejętność, użyteczność nie była wiedzą, nie była nauką.
- 2) W XVIII wieku encyklopedyści francuscy – pisząc *Encyklopedię rzemiosł* – ograniczyli naukę do badania faktów i wykorzystując kartezjańską metodę systemowego ujmowania zjawisk, sformułowali ogólne zasady rządzące rzemiosłami – umiejętnościami (a po latach technologiami).
- 3) W II połowie XIX wieku F. Nietzsche ogłosił nihilizm, w którym:

F. Nietzsche zmienił jakość NAUKI:

- 1 – podciął korzenie nauki – wykluczył rozumienie nauki jako mądrości;
- 2 – otworzył bramy dla wiedzy, technologii, dla rozumienia nauki jako umiejętności potrzebnej, aby działać (*agere*). Oznacza to, że **zastąpił A przez B**,
- 3 – w literaturze – lakonicznie stwierdza się: *stworzył nowy świat intelektualny*.

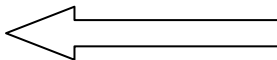
Kwestia III: nowy obraz nauki:

- 1) nauka przypomina drzewo o rozbudowanej koronie,
- 2) bez pnia i korzeni,
- 3) korona – nauki szczegółowe,
- 4) brakujące pień i korzenie – to brak *teorii rozwoju i aksjologii*, wraz z depozytem wartości,
- 5) ekonomia – wśród nauk szczegółowych – usiłuje pełnić funkcje teorii rozwoju => zawężonej do wzrostu gospodarczego i ukazywania drogi jego realizacji.

KONSEKWENCJE TEGO STANU RZECZY – W NAUCE

1. W poszczególnych naukach paradygmaty zamiast aksjomatów (w ekonomii m.in. niewidzialna ręka, wolny rynek i wolna konkurencja).
2. Reguły technologiczne zamiast aksjomatów, np.

zasada
sprzeczności

5 reguła technologiczna:
powszechna standaryzacja

3. Zmienia się misja nauki: zamiast poszukiwać prawdy – nauka poszukuje innowacji podporządkowanych maksymalizacji zysku (które noblista J.K. Galbraith w wielu przypadkach ocenia jako oszustwa).
4. Do definiowania pojęć (kategorii) i interpretowania prawa i faktów stosuje się darwinowską zasadę ewolucji; => interpretuje się na okoliczności [demo-

krację (poprzez swobodę w sferze intymnej), kapitał intelektualny, rodzina, przedsiębiorczość (uzupełnia się o umiejętność podejmowania ryzyka i urzeczywistnianie kreatywnej destrukcji), wartości oparte na wynikach nauki – mogą być tego przykładem].

5. Nauki szczegółowe głoszą własną prawdę: etyka w biznesie głosi przestrzeganie zasad uniwersalnych, a zarządzanie – nie ma prawd uniwersalnych, dobór techniki zależy od sytuacji; marketing generuje potrzeby, a ochrona środowiska – wzywa do ograniczenia konsumpcji.
6. Brak możliwości przełożenia wyników jednej nauki – na pozostałe. Osiągnięcia każdej dyscypliny muszą być weryfikowalne w pozostałych dyscyplinach. Tego wymaga konstytucyjna i ustrojowa zasada zrównoważonego rozwoju (art. 5 Konstytucji RP) – zastosowana do nauki. W przeciwnym przypadku wartość wiedzy sprowadza się do informacji.
7. Metoda dwuwartościowa (0;1) pozwalająca oceniać *ex ante*, zastępowana jest metodami matematycznymi – oceniającymi *ex post*. Wyniki tych ostatnich umożliwiają uprawianie sofistyki w sferze gospodarczej, społecznej, ekologicznej i politycznej.
8. Przy ocenie prac naukowych dominują kryteria formalne (też ważne), ale niewystarczające. Recenzenci pytają: czy autorzy cytują odpowiednią liczbę pozycji obcojęzycznych, czy cytują klasyków itd. Pytania o to: czy w pracy poszukuje się prawdy, czy odkrywa się drogę do prawdy – stają się drugorzędne. Wiadomo, że poprawnej odpowiedzi na te pytania nie można udzielić bez odwołania się do aksjologii.
9. Istniejący stan rzeczy prowadzi do daleko idących niekonsekwencji w kwestii uprawiania interdyscyplinarności. Na etapie studiów – jako innowację proponuje się studia interdyscyplinarne (międzywydziałowe), a na etapie uzyskiwania stopni naukowych prace interdyscyplinarne albo są odrzucane, albo generują przykre konsekwencje. Nie wyodrębnia się interdyscyplinarnych dziedzin nauki. A cybernetyka uczy, że postęp lokalizuje się na styku dziedzin nauki.

NOWA JAKOŚĆ NAUKI, A W TYM EKONOMII, UWARUNKOWANA AKSJOLOGICZNIE

- 1) O nowej jakości nauki decydują nie nowe metody, a przyjęcie odpowiednich aksjomatów, a przede wszystkim aksjomatu podstawowego: *człowiek najwyższą wartością w świecie przyrody*.
- 2) Dzięki temu szczegółowe nauki otrzymują pień i korzenie, są zintegrowane i wzajemnie przekładalne.
- 3) Dzięki temu aksjomatowi możliwe jest zbudowanie *teorii rozwoju*, tj. nauki, która w sposób wysoce pewny pozwala określić *sens i cel ludzkiego istnienia i działania*.

- 4) Przyjęcie takiego aksjomatu wyklucza rozumienie rozwoju jako maksymalizowania efektów gospodarowania jednym kapitałem ekonomicznym. Istnieją trzy kapitały E, L i P, a nadrzędny jest kapitał ludzki.
 - 5) EKONOMIĘ za Arystotelesem można definiować jako naukę o prawach gospodarowania, dzięki którym człowiek w tym procesie pełni funkcję podmiotu, a nie przedmiotu (czynnika produkcji). Wtedy ekonomia staje się *personologiczną*.
 - 6) W procesie gospodarowania (ekonomii) wprowadzenie aksjomatu *człowiek najwyższą wartością w świecie przyrody* ma bezpośredni wpływ na:
 - rangowanie celów i ich wybór,
 - przyjęcie określonych (niezrelatywizowanych) wartości (które przekładają się na wagi przypisywane zmiennym) – pełniących funkcje kryterialne,
 - na sposób rozdziału dochodu społecznego.
 - 7) Aksjomat: *człowiek najwyższą wartością w świecie przyrody* otwiera drogę do przyjęcia konstytucyjnej zasady zrównoważonego rozwoju, co wyklucza rozwijanie (powiększanie) jednego kapitału kosztem pozostałych.
 - 8) Konieczne jest uznanie dwóch rodzajów efektywności: ekonomicznej (względnej) i społecznej (bezwzględnej), i stosowanie ich zgodnie z naturą ocenianego podmiotu i zjawiska (komercyjne, niekomercyjne).
 - 9) Przyjęcie prawdy o nadrzędności aksjologii i depozytu niezrelatywizowanych wartości nad regułami technologicznymi, ponieważ:
 - pierwsze – bronią egzystencji – być (*esse*)
 - drugie – umożliwiają działanie – mieć (*agere*)
- Nie wolno pierwszych zastępować drugimi.
- 10) W kwestii metodologii:
 - powrót do klasycznego tworzenia definicji *per genus et differentiam specificam*, a odejście od darwinowskiej zasady ewolucji w definiowaniu pojęć i interpretowaniu faktów, zjawisk i prawa,
 - stosowanie metod jakościowych – obok ilościowych, metody dwuwartościowej (0;1) – obok metod matematycznych,
 - przywrócenie proporcji między ujęciami integralnymi (kompleksowymi) a sektorowymi.
 - 11) Stosowanie proporcji między technologiami otwartymi na kapitałochłonność (technologie standaryzowane) a technologiami otwartymi na pracochłonność (M4 – Mnożnik Cztery) (technologie niestandaryzowane).

Spełnienie tych warunków jest wyzwaniem dla współczesnej ekonomii i nauki. Na obecnym etapie obszarem, w którym można urzeczywistniać *personologiczną ekonomię* jest rozwój niszowy. W globalizującym się świecie właśnie rozwój niszowy może zapewnić ład strukturalny i *globalizację z ludzką twarzą*.